

Боби III. Номҳои Библия.

1. Библия. Калимаи “библия” аз забони юнонӣ пайдо шудааст. Қамиши бардӣ (библус), ки барои катибахон қадимӣ ба кор бурда мешуд, *biblos, biblion* (бйблос, библион), ба номи юнонии к и т о б асос гузоштааст (Мат. 1, 1. Лук. 4, 17). Китобҳои муқалласе ки юнониҳои масеҳӣ дар калисоҳои юнонӣ меҳонданд, ба таври табиӣ *tá biblia*, яъне китоб номида мешуданд, — лекин истеъмоли ин номро фақат то садсолаи V мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар он вақт онро Златоуст ба кор бурдааст. Бо мурури замон ин ном, бо якҷоягии калимаҳои дигаре ки аз забони юнонӣ пайдо шудаанд, ба луғати Калисои Ғарбӣ дохил мешавад. Дар ин ҷо истилоҳи дигар низ ба кор бурда мешуд, ки онро дафъан аввал Йероним кор фармуда буд, яъне истилоҳи: *bibliotheca divina* (китобхонаи илоҳӣ), ки он дар забони хўна-англисӣ дар шакли калимаи *bibliotheca* пайдо мешавад. Дар садсолаи XIII калимаи “*biblia*”-ро, ки шакли ҷамъи ҷинси миёна буд, ҳамчун шакли муфрди ҷинси занона ба кор бурдан гирифтанд, ва он ба ҳамин сифати худ маъмул гардид.

2. Навиштаҳо. Библия *ai graphai* (хай графай) ҳам номида мешавад, ки маънояш навиштаҳо ё ки навиштаҳои муқаллас мебошад. Ин ифодаро Павлуси ҳавворӣ нисбат ба тамоми Аҳди Қадим ба кор бурда, меғўяд, ки он метавонад “ҳикмат омузал барои начот ёфтан ба василаи имоне ки дар Исои Масеҳ аст” (2 Тим. 3, 15. 16). Дар Инҷилҳо ва дар Аъмоли ҳаввориён айни ҳамон ифода оварда мешавад (Мат. 21, 42. Лук. 24, 32. Юх. 5, 39. Аъм. 18, 24). Истилоҳи мувофиқ *h graphai* (графэ) — навишта — дар Аҳди Ҷалид ҳамеша фақат нисбат ба ягон матни муайян ба кор бурда мешавад (Лук. 4, 21. Юх. 20, 9. Яък. 2, 8 ва ғайрух).

3. Аҳдҳои Қадим ва Ҷалид. Павлуси ҳавворӣ дар як ҷои махсусан диққатангез китобҳои Мусоро, балки ҳам тамоми қонунӣ (қанони) иброниро, “Аҳди Қадим” номидааст (“қанони хондани Аҳди Қадим” 2 Қур. 3, 14). Дар ҳамон ҷо ӯ худаш ва ҳамкоронашро “хизматгузорони Аҳди Ҷалид” меномад (2 Қур. 3, 6). Бо ҳамин номҳои *h palaiá diaθήκη* (палайя диатхэке) — Аҳди Қадим ва *h kaini diaθήκη* (кайнэ диатхэке) — Аҳди Ҷалид дар охириҳои садсолаи дуюм нави-сандаҳои калисо китобҳои ибронӣ ва масеҳии Навиштаи Муқалласро зикр мекарданд.

Боби IV. Қонунӣ Навиштаи Муқаллас.

Қонун. Калимаи “қонун” (“қанон”) дар забони юнонии қадимӣ маънои ҷуби рост, аз ҷумла андозаеро дошт, ки начорон ба кор мебарданд. Ин калима маънои маҷозӣ ҳам

дошт, ки барои қондаи тафтишқунӣ дар соҳаи фанҳои ахлоқ, санъат, мантиқ ва сарфу наҳв ба кор бурда мешуд. Дар маънои “Қондаи ҳаёт” ин калима дар Нома ба ғалотиён (6, 16) дида мешавад. Дар асрҳои аввалини дини масеҳӣ ин истилоҳ ақидаҳо ва таҷрибаро мефаҳмонанд. Нисбат ба Навиштаи Муқаллас қор фармудани ин ифода аввал дар охирисухани феҳрасти Амфилохий (380 мелодӣ) пайдо мешавад; Ориген низ, зохиран, ҳамон китобхоро қонунӣ меномад, ки аз нуқтаи назари масеҳӣ китобҳои асли ҳисоб меёбанд ва нуфузи илоҳӣ доранд. Китобҳои ки дар таркиби қонун дохил нашудаанд, ғайриқонунӣ (ғайриқанонӣ) номида мешаванд.

Боби V. Апокрифҳо.

Номи китобҳои апокрифӣ аз калимаи юнонии *ἀπόκρυφος* (апокрифос) пайдо шудааст, ки ҷунин маънои дорад: 1. ниҳонӣ, 2. аз он муаллифи номаълум, 3. қалбақӣ. Ин китобҳо, ки дар Септуагинта (LXX), яъне дар тарҷимаи Аҳди Қадим аз забони ибронӣ ба забони юнонӣ аз ҷониби ҳафтод мутарҷимии мунтахаб, — ва дар Вульгата (тарҷимаи Библия ба забони латинӣ) мебошанд, нухсаи асл ба забони ибронӣ надоранд, ва ба ин сабаб ибронӣён онҳоро китобҳои асли ҳисоб намекунанд. Онҳо дар шакли дастнавис ва ҳамчунин дар Библияҳои ҷопӣ, дар шафати китобҳои қонунӣ, дида мешаванд ва аҳамияти таърихӣ ва маънавияшон дохили онҳо, ба муқобили пайдоиш ва нуфузи илоҳии онҳо шаҳодат медиҳад, ва аксар вақт онҳоро асоси имон доништан мумкин нест. Библия қонун ва тахкурсии бонуфузи дин ва ахлоқ мебошад.

Боби VI. Исботҳои ба назар намоёни Аҳди Ҷалид.

Китобҳои Аҳди Қадим дар Аҳди Ҷалид бе ягон шубҳа, баъзан бо номи умумии “навиштаҳо” зикр меёбанд (Мат. 22, 29. Аъм. 17, 11), дар ҷойҳои дигар онҳо муфассалтар ҳамчун “Таврот ва суҳафи анбиё” (Мат. 7, 12. Рум. 3, 21), “Тавротӣ Мусо, суҳафи анбиё ва Забур” (Лук. 24, 44) зикр карда мешаванд, — ва ҳуҷҷатҳои ки ин номҳо ба онҳо тааллуқ доранд, ҳуҷҷатҳои ба шумор мераванд, ки дар онҳо ҳақиқати Ваҳйи Илоҳӣ мавҷуд аст. Начотдиҳандаи мо ва ҳаввориёни ӯ доимо ба ин ё он ҷои китобҳои Библияи ибронӣ истинод менамоёнд; ба ҳамин тарика ҳаман китобҳои Аҳди Қадим, ғайр аз китобҳои: Доварон, Воиз, Суруди Сурудох, Эстер, Эзра ва Нахемье, дар Аҳди Ҷалид зикр ёфтаанд. Гарчанде ки ба ибронӣён ҳар навъ иштибоҳҳо ва тахрифҳои ҳақиқатро нисбат медиҳанд, ки сабаби ин — анъанаҳо ва иловаи қарордоҳҳои инсонист, аммо дар ҳақ ҷо онҳоро дар он хусус

айбдор намекунад, ки Навиштаро тахриф намуда бошанд, ё баъзе китобҳои конунро партофта, китобҳои дигарро илова карда бошанд.

Боби VII. Номҳои Абдуллоҳ ва Абдуллоҳи Қадим. **Забонҳои ки Аҳли Қадим ва Ҷадид бо онҳо навишта шудаанд.**

1. Аҳли Қадим ба забони ибронӣ навишта шудааст. Истисноӣ ягона аз инҳо иборат аст: Эзр. 4, 8 то 6, 18; 7, 12. 26. Ирм. 10, 11. Дон. 2, 4 то 7, 28. Ин ҷойҳои ҷудогона бо лаҳҷаи калдоние навишта шудаанд, ки он, ба сифати лаҳҷаи гузариш, аз бисёр ҷаҳатҳо аз лаҳҷаи калдонии замони дертар (ки Таргум бо он навишта шудааст), инчунин аз забони суриёӣ фарқ дорад. Сабаби ин ҳодисаи аҷиб он аст, ки Дониёл ва Эзро дар Бобил зиндагӣ кардаанд ва бо ҳокимони Бобил ва Форс муносибат доштаанд, — бо ҳокимоне ки дар ин шаҳр ва гирду атрофаш соҳиби нуфуси бузург буданд.

2. Забони ибронӣ. Забони ибронӣ, гуфтан мумкин, узве аз онаи бузурги забонҳои соми мебошад. Он бо лаҳҷаҳои суриёӣ, калдонӣ, ашшурӣ, финикий, арабӣ ва ҳабашӣ қадом як ҷаҳати умумӣ дорад. Ин забон, ки халқи ибронӣ онро ба қор мебаранд, аз забони ибронии қадимӣ ба вучуд омадааст, ва Иброҳим онро дар Ури калдонӣ истеъмол менамуд. Мо метавонем фарз кунем, ки он бо таъсири лаҳҷаи канъонӣ ба дараҷаи тараққиёти бузург расидааст. Қалимаи “шиббулет” ва талаффузи он (Дов. 12, 6) нишон медиҳад, ки ин забон, мисли қамаи забонҳо, зери таъсири қалима ва ибораҳои музофотии қаблаҳо будааст. Чунин қалима ва ибораҳои музофотии матни ибронӣ дар баъзе китобҳои дорони мазмуни таърихӣ ва шеърӣ дида мешаванд; лекин, қатъи назар аз ин, китобҳои ки барои ибодат ба қор бурда мешаванд, аз замони Мусо то давраи асорати Бобил нисбатан таъйир наёфта мондаанд. Аммо, дар давраи асорат, бо халқҳои ғайр алоқадор шудани ибронӣ ба забонашон таъсири муайяне расидааст. Забони ибронӣ ки қачанд бор дар Аҳли Ҷадид (масалан дар Аъм. 21, 40) зикр ёфтааст, лаҳҷаи дертари ҳамон забон мебошад, ва лаҳҷаи қадимӣ (Мат. 26, 73) — фақат шакли музофотии он.

3. Аҳли Ҷадид ба забони юнонӣ навишта шудааст, лекин ин забон забони классикии қадимӣ нест, балки забони махсусест, ки аз он ба вучуд омадааст, ва забони юнонии яҳудиён ё ки забони эллиний номида мешавад. Вақте ки Искандари Аъзам пеши худ мақсад гузошт, ки забони юнонӣ ва урфу одатҳои юнониро дар шарқ ҷорӣ кунад, ӯ дар Миср шаҳри Искандарияро бунёд карда, як қисми онро барои ҷамоаи ибронӣ таъин намуд. Бо ҳамин роҳ ва ба туфайли торафт бештар аз Фаластин ба ғарб кӯчидани ибронӣ, одамони бисёре пайдо шуданд, ки ба тарзи ибронӣ фикр ва ҳис мекарданд, вале ба забони юнонӣ сухан меронданд. Ба ҳамин тариқа лаҳҷаи юнонии яҳудиён ба вучуд омад. Ба ҳамин забон

Септуагинта (LXX ё тарҷимаи Ҳафтод мутарҷим) навишта шудааст. Ин забон на танҳо дар Миср ва Осиёи Сағир, балки дар Фаластин низ васеъ паҳн шудааст. Ин забони юнонӣ дар вилоятҳои гуногуни Осиё ва Африқо, ки дар тобеяти ҳукумати Мақдунӣ буданд, ба андозаи муайян дигаргун шудааст. Мо оид ба ин забон дониши бағоят нопуррае дорем, лекин, зоҳиран, ғӯё ки он, назар ба забони юнонии дертарин, ба андозаи боз ҳам зиёдтар аз покизагӣ ва латофати қадимии забон дур шуда, ба фарқҳо ва сохтҳои нозуки он ба дараҷаи муайян беъътинӣ намуфтааст, микдори зиёди қалимаҳо ва шаклҳои нави музофотиро қабул кардааст, ба ҷойивазкунии бештари лаҳҷаҳои муайян роҳ додааст. Забони Аҳли Ҷадид, ончунон ки мо онро мебинем, ба ҳамин тариқа ба вучуд омадааст. Таърифи дурусти ин лаҳҷа ба воситаи иборати “афкори ибронӣ дар либоси юнонӣ” баён карда шудааст, ва сабаби ин аз равшан кардани забони Аҳли Қадим иборат аст, дар айни ҳол ҳалқае ки онҳоро пайванд мекунад, дар Септуагинта (LXX) мебошад.

